

Motion till riksdagen 2005/06:Ju496

av **Nina Lundström (fp)**

Stärkande av brottsoffrens ställning

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om brottsoffer.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att journalhandlingar och utlåtanden bör kunna lämnas ut när individer riktat hot mot Säkerhetspolisens skyddspersoner.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om underlag för farlighetsbedömningar.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om nytt lagrum gällande förföljelsesyndrom eller s.k. stalking.
5. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om påföljder vid allvarlig psykisk störning.
6. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att tillräknelighet eller s.k. ansvarsförmåga åter bör vara ett krav för straffrättsligt ansvar.
7. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om upphävt fängelseförbud och övriga inskränkningar i påföljdsvalet för psykiskt störda lagöverträdare som döms till brott.
8. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att bestämmelsen i 30 kap. 6 § brottsbalken bör upphävas.
9. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anføres om att samhällsskyddsåtgärd bör införas i det straffrättsliga systemet.

Motivering

Det går att värna om brottsoffer utan att demonisera förövarna för egna syften. Ett led i att stärka brottsoffren är att vidta åtgärder som ger bättre proportionalitet.

Fel! Okänt namn på

I ett rättssamhälle är det samhällets ansvar att beivra brott samt döma till påföljd. Bemötandet av brottsoffer är här som i andra avseenden en viktig del. Likväl som kriminalvården ska syfta till ett humant omhändertagande med återanpassning som målsättning måste samhället ha ett tydligt mål med hur man ska stötta brottsoffer. Samt avsätta resurser så att det också i verkligheten kan vidtas rimliga åtgärder. Den svåra balansgången i rättssamhället mellan att döma och straffa så hårt att hämnbegäret inte uppstår – och så hoppingivande att rädslan inte får fotfäste – måste innefatta också hur de som utsätts för brott ska skyddas, vilket stöd de kan erhålla.

Bemötande av brottsoffer behöver bli bättre vilket förutsätter mer samlad kunskap och metodutveckling. Inom det område där lagrum saknas behöver sådan införas. I slutändan behövs också konkreta åtgärder och insatser för att ge brottsoffer en möjlighet att gå vidare med sitt liv, under trygga former. Först då har vi skapat förutsättningar för en rimlig balans som gagnar alla.

Kampen mot kriminalitet åvilar ytterst staten som också har ett våldsmonopol. Av samhällets ansvar för att skydda medborgarna mot brott följer att samhället har ett visst ansvar när medborgare lider skada till följd av brottslighet.

Vad är ett brottsoffer? Utifrån en juridisk utgångspunkt begränsas gruppen brottsoffer i första hand till den eller de som utsatts för en i lagens mening brottslig handling. En psykologisk definition omfattar individens egen upplevelse och tolkning av det inträffade.

The European Forum for Victim Services är en europeisk sammanslutning av brottsofferorganisationer som har en konsultativ roll i FN. Syftet är att tillse att brottsoffer erhåller stöd. År 1996 antogs ett program vilket grundar sig på FN:s och Europarådets dokument där grundläggande principer och rättigheter anges för brottsoffer i brottmålsprocesser. Principerna omfattar bland annat:

- att brottsoffrens rättigheter måste ges samma prioritet som gärningsmannens rättigheter
- att den process som tar sikte på gärningsmannens inte får medföra att brottsoffrets problem förvärras (s.k. sekundär viktimisering)
- att få skydd för sin personliga integritet och för sin fysiska säkerhet
- att få ekonomisk ersättning från i första hand gärningsmannen och i andra hand staten.

De sociala rättigheterna angående personlig integritet, fysisk trygghet, säkerhet i hemmet samt på arbetsplatsen har betonats. Utifrån Brottsofferutredningen lämnade regeringen en proposition 2000/01:79 där förslag lämnades som bland annat syftade till att vidga och fördjupa forskningen inom brottsofferområdet. Polisens arbete med brottsoffer lyftes fram som en särskilt betydelsefull komponent. Brottsofferarbetet anses vara en viktig del i den polisiära verksamheten. Regeringen framhöll att det är angeläget att polisen är medveten om detta och att denna insikt ska genomsyra polisens arbete.

Trots dessa höga ambitioner och betoning av brottsofferrollen kan brottsoffer känna att samhällets insatser brister. Det tar sig uttryck i att polisanmälningar inte sker för att det känns meningslöst eller för att oron för att förvärra

situationen tar överhand. Här ska också mediernas roll betonas. Publiciteten kring polisanmälningar och dess konsekvenser kan leda till att viljan att anmäla brott påverkas. Inte minst om det är sannolikt att rättväsendets möjligheter att agera är mycket begränsade utifrån rådande lagstiftning. Svåra avvägningar råder kring det s.k. allmänna intresset kontra den privata sfären och vilken hänsyn brottsoffer visas.

Offentliga personer är också brottsoffer

Mordet på Anna Lindh har varit grunden för många att ompröva hur skyddet för politiker fungerar. Landstings- och kommunförbundet har i flera år undersökt hur politiker i kommuner och landsting upplever hotsituationer. Regeringen har tillsatt en särskild utredare i syfte att belysa hoten gentemot politiker.

Offentliga personer återfinns även inom gruppen brottsoffer. Offentliga personer är dock mer än politiska beslutsfattare och begreppet omfattar även artister och människor med uppdrag/yrken som ger dem status som offentlig person. Skyddet bör förstärkas även för offentliga personer som blir brottsoffer och för förtroendevalda i synnerhet. Ett sätt att stärka proportionaliteten mellan gärningsman och brottsoffer är i grunden att se till att lagrum – juridik – utvecklas. Exempelvis kan handlingar som syftar till att skrämja, hota, förnedra och förfölja i dag ske utan att dessa i sin helhet kan beaktas genom avsaknad av specifikt lagrum.

Ur brottsofferperspektivet är påföljden ibland av betydande intresse. Det är inte i sig alltid primärt en fråga om upprättelse utan även i konkreta frågor kopplat till skydd från fortsatta brottsliga gärningar vid återfallsbrottslighet. Här saknas i dag möjligheter för domstol att vidta ytterligare åtgärder exempelvis genom gällande lagstiftning avseende psykiskt störda lagöverträdare. Dessa brister förekommer även i kombination vilket begränsar rättväsendets handlingsutrymme till nackdel för brottsoffren och deras säkerhet och trygghet.

Till skillnad från personer som i sin yrkesutövning drabbas av brottsliga gärningar har politiker juridiskt sett sämre möjlighet att begära insatser för att kunna fullfölja sitt uppdrag. Ett tydligt exempel är att arbetsmiljölagen inte omfattar förtroendevalda genom att dessa inte har ett anställningsförhållande utan innehar ett förtroendeuppdrag. En socialsekreterare, polis eller ambulansförare kan vid traumatiska händelser möta både debriefing-grupper i arbetet samt insatser för att öka tryggheten på arbetsplatsen och i hemmet. Brottsoffrets behov avgörs av anställningsförhållandet.

Den parlamentariska kommittén Kommittén om hot och våld mot förtroendevalda, Ju 2004:07, redovisade i en delrapport våren 2005 en enkätundersökning gjord bland förtroendevalda om hot, våld och trakasserier. Rapporten visar bland annat att en hög andel av landets riksdagsledamöter blivit utsatta för trakasserier, hot eller våld. 62 procent uppger att de utsatts för trakasserier, 53 procent för hot och 5 procent för regelrätt våld. Fler kvinnliga än manliga ledamöter uppger att de varit utsatta. Över 60 procent av riksdagsle-

Fel! Okänt namn på

damöterna uppger att de blivit utsatta på fritiden. Närmare 90 procent uppger att de övervägt att lämna sitt uppdrag på grund av hoten.

Underlaget för farlighetsbedömningar

Hotbilderna gentemot offentliga personer och däribland politiker förutsätter preventiva åtgärder vad gäller att förhindra och förebygga brott. För att på ett riktigt sätt kunna bedöma hotbilden och för att kunna ställa upp med adekvata skyddsåtgärder behöver Säkerhetspolisen tillgång till relevant information. Det bör vara av uppenbart intresse att delar av en rättspsykiatrisk undersökning i ett sådant fall lämnas ut och har företräde framför det intresse som sekretessen skall skydda. Rättsmedicinalverket anser att integritetsskäl medför att man bara kan lämna ut hemliga uppgifter när det gäller brott som kan ge minst två års fängelse samt att samma sekretessregler ska gälla för Säpo som för andra.

Våld och hot påverkar en förtroendevalds möjligheter att verka som politiker och möjligheterna att vidta adekvata skyddsåtgärder försvåras genom brist på information. Sekretessen begränsar Säkerhetspolisens tillgång till viktigt beslutsunderlag för att göra farlighetsbedömningar för att trygga säkerheten för skyddspersoner. Journalhandlingar och utlåtanden bör kunna lämnas ut när individer riktat hot mot Säkerhetspolisens skyddspersoner.

Förföljelsesyndrom

Ett nytt lagrum behöver införas i svensk lagstiftning gällande systematisk förföljelse där hot och förföljelse mot bland annat folkvalda leder till ett mer offensivt straffvärde. När lagrum saknas för gärningar som i mycket hög utsträckning påverkar ett brottsoffers liv kan heller inte en person som utför handlingarna dömas utifrån en helhetsbild. Trots att konsekvenser för brottsoffer i förekommande fall kan vara välkända genom bland annat erfarenhet från andra länder samt genom befintlig forskning. Sverige behöver införa ett lagrum för förföljelsesyndrom/stalking.

Upprepade brottsliga handlingar såsom förföljelse har i dagens lagstiftning lågt straffvärde. Lagstiftning saknas i Sverige till skillnad från många andra länder trots att många andra länder har infört lagrum. Brist på möjlighet att väga samman brotten leder även till att straffvärdet påverkas.

Problemet med nuvarande lagstiftning är att den ger mycket begränsade möjligheter att bemöta och hantera förföljelsesyndrom. Vid anmälan konstateras att de gärningar som offret vill anmäla faller under olaga hot eller ofredande, det vill säga brott med lågt straffvärde och låg prioritet. Brott som oftast hamnar ”i balansen”.

Dagens lagstiftning är också blind för helheten: Varje enskilt hotfullt brev, varje enskilt telefonsamtal, varje enskild gång offret ser sig förföljt i sitt bostadsområde eller på stan skall underbyggas och styrkas i sig. Var och en är

dessa händelser nästan ingenting, juridiskt sett, och tillsammans blir de nästan ingenting heller.

Flera saker behöver uppmärksammas i en ny lag. För det första måste domstolarna ges den uttryckliga möjligheten att väga in när en systematisk serie av gärningar, som var och en enbart kvalificerar för enkla ofredande-brott, tillsammans utgör en helhet som betydligt överstiger delarna var för sig. När det gäller politiska befattningshavare behöver lagstiftaren dessutom utreda om inte särskild straffskärpning krävs. När brottsligheten slår mot samhällens grundvalar, demokratiskt valda företrädare, bör straffvärdet vara mera offensivt.

Påföljd vid allvarlig psykisk störning

Regeln om fängelseförbud för gärningsmän som lider av allvarlig psykisk störning ger i dag en rad problem vad gäller påföljden. Skyddstillsyn kan inte kombineras med samhällstjänst på grund av att ett alternativt fängelsestraff då också ska fastställas. Detsamma gäller skyddstillsyn kontra kontraktsvård i de fall där ett alternativt fängelsestraff skall fastställas trots att kontraktsvård skulle kunna vara en lämplig påföljd för vissa psykiskt störda lagöverträdare. Om den dömda allvarligt bryter mot sina åligganden i samband med vanlig dom på skyddstillsyn kan denna i praktiken inte undanröjas eftersom ett fängelsestraff inte kan dömas ut i stället. Det går heller inte att införa intensivövervakning med elektronisk kontroll (fotboja) eftersom detta är en form av verkställighet av fängelsestraff.

I alla dessa situationer kan brottsoffrets situation påverkas i hög grad. En gärningsman som har att respektera besöksförbud kan överträda detta utan någon ytterligare påföljd annat än förlängd skyddstillsyn. Elektronisk övervakning kan inte komma i fråga vilket dock vore önskvärt ur brottsofferperspektivet. Inte minst för att detta skulle kunna ha en stävande effekt samt inte minst för bevisningen. Skyddstillsynen kan heller inte undanröjas till förmån för fängelsestraff.

Rätten kan besluta om rättspsykiatrisk undersökning (RPU) för att ta reda på om det finns medicinska förutsättningar för att överlämna den misstänkte för rättspsykiatrisk vård eller för att undersöka om gärningen är begången under påverkan av allvarlig psykisk störning. Beslut om RPU får ej meddelas om påföljden för brottet bedöms kunna stanna vid böter. Varje år genomgår drygt 600 personer RPU. Domstol kan när det finns skäl till det förordna en läkare att avge läkarintyg om en misstänkt person ett s.k. § 7-intyg. Varje år genomförs ca 1 900 läkarundersökningar för att utfärda § 7-intyg.

Rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning förutsätter en rättspsykiatrisk undersökning eller inhämtande av ett § 7-intyg. Rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning förutsätter en RPU-undersökning.

Fel! Okänt namn på

Sveriges regler om ansvarsprövning av psykiskt störda skiljer sig från de flesta jämförbara länder, och Sverige är i princip ensamt om att inte ha krav på tillräknelighet som brottsförutsättning.

Ur samhällsskyddssynpunkt finns flera avvägningar att göra som även i ökad utsträckning borde lyfta fram samhällsskyddsaspekten. Möjligheten att beakta samhällsskydd finns i dag endast vid fall där den tilltalade fällt till ansvar samt där påföljden bestämts till rättspsykiatrisk vård förenad med särskild utskrivningsprövning. Är någon av dessa förutsättningar inte uppfylld kan inte intresset av samhällsskydd beaktas. Ett annat problem är vårdtidens längd där den som överlämnats till rättspsykiatrisk vård snabbt kan komma att friskförklaras och på så sätt komma ut i samhället igen.

Tillräknelighet eller s.k. ansvarsförmåga bör åter vara ett krav för straffrättsligt ansvar. En mindre grupp än i dag bör omfattas av det s.k. fängelseförbudet. Undantag ska göras för dem som genom rus eller annat liknande sätt själva vållat sin bristande förmåga. Som en konsekvens av sådan lagändring upphävs fängelseförbudet och övriga inskränkningar i påföljdsvalet för psykiskt störda lagöverträdare som döms till brott. Bestämmelsen i 30 kap. 6 § BrB bör därmed upphävas. En psykiskt störd lagöverträdare som döms för brott skall kunna dömas till samma påföljder som andra i enlighet med bestämmelser i 29 och 30 kap. BrB. Samhällstjänst, kontraktsvård med alternativt straff samt fängelse som verkställs genom elektronisk övervakning skall kunna användas även för psykiskt störda lagöverträdare som dömts för brott. Vårdbehovet ska kunna tillgodoses oberoende av vilken påföljd som väljs. En liten grupp psykiskt störda kommer därmed inte att träffas av straffrättsligt ansvar eftersom de inte uppfyller kravet på tillräknelighet medan en större grupp psykiskt störda kommer att vara straffrättsligt ansvariga och därmed även dömas till påföljd för de brott de begått. Påföljdsvalet bör liksom i andra fall styras av brottets straffvärde eller art samt om det är fråga om återfall i brott.

I dag är en vanlig påföljd skyddstillsyn kombinerad med vårdinsatser. En följd av att ta bort fängelseförbudet är att en dom med skyddstillsyn kan undanröjas och ersättas av fängelsestraff om den dömda missköter sig. Påföljder såsom intensivövervakning med elektronisk kontroll, samhällstjänst och kontraktsvård kan därmed även beaktas.

Dessutom finns en problematik med att gärningsmannen kan ha begått brottet under påverkan av allvarlig psykisk störning, vilket leder till att fängelseförbud råder men där gärningsmannen vid domstillfället inte är i behov av vård och någon vårdpåföljd därmed inte kan komma i fråga. Detta innebär att endast frivårdspåföljder kan komma i fråga som reaktion på brottet oberoende av om det finns starka samhällsskyddsintressen med hänsyn till återfallsrisken. Behovet av att införa ett s.k. "samhällsskyddsåtgärd" bör införas i det straffrättsliga systemet. Grundkravet bör vara att gärningsmannen bevisligen har begått en allvarlig gärning av särskilt integritetskränkande slag dvs. en gärning som har riktat sig mot eller medfört fara för någons liv eller hälsa. Det behöver föreligga en påtaglig risk för att han återfaller i gärningar av sådant slag. Samhällsskyddsaspekten bör kunna beaktas som en självständig kompletterande faktor vid påföljdsbestämning och verkställighet av straff-

Fel! Okänt namn på

rättsliga reaktioner vid mycket allvarliga gärningar som riktat sig mot eller medfört fara för någon annans liv eller hälsa.

Stockholm den 4 oktober 2005

Nina Lundström (fp)